

### **Ovid and the anger of Jove: the deification of Augustus in the exile poetry**

1. Publilius Syrus 70: *quid est dare beneficium? imitari deum*. Cicero *De deorum natura* 2.60: *Multae autem aliae naturae deorum ex magnis beneficiis eorum non sine causa et a Graeciae sapientissimis et a maioribus nostris constitutae nominataeque sunt*. ... Cf. *Oratio pro Ligario* 38, *De re publica* 1.12. Seneca *De beneficiis* 3.15.4: *qui dat beneficia, deos imitatur*. See also Lucretius 5.19, Quintilian *Institutiones oratoriae* 3.7.9, and Arnobius *Adversus nationes* 5.30.

2. Athenaeus 6.253A, Arrian *Anabasis* 4.11.4, Plutarch *Moralia* 210C-D, Tacitus *Annales* 6.18.4 (*quodque defuncto Theophani caelestis honores Graeca adulatio tribuerat*).

3. Homer *Odyssey* 8.464 ff., Euripides *Heraclidae*. 310 ff., [Euripides] *Rhesus* 355-6, Plautus *Pseudolus* 326 ff. (... *ut ego huic sacrificem summo Ioui; / nam hic mihi nunc est multo potior Iuppiter quam Iuppiter*), Persa 99 (*o mi Iuppiter terrestris*), *Asinaria* 712-13, *Captivi* 863-4, Cicero *Pro Sestio* 44, *Post reditum in senatu* 28 and 30, *Post reditum ad populum*. 7, 18, 24, *Pro Marcello* 1 and 8, *Orationes Philippicae* 5.43 (*quis tum nobis, quis populo Romano optulit hunc diuinum adolescentem deus?*).

4. Vergil: *Eclogues* 1.6-8, *Georgics* 1.24-42, 3.16, *Aeneid* 6.791-795, 8.678-681 (with which cf. Martial 8.65.4; Statius *Silvae* 1.1.77; and Suetonius *Divus Augustus* 79.2 *oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam existimari uolebat inesse quiddam diuini uigoris, gaudebatque, si qui sibi acrius contuenti quasi ad fulgorem solis uultum summitteret*), Horace *Sermones* 2.6.51-3, *Carmina* 1.2.41-52, 1.12.49 – 60, 3.3.9-12, 3.5.1-4, 3.6.1-6, *Epistulae*. 1.19.43-4 ('rides,' ait, 'et Iouis auribus ista / seruas:...'), 2.1.15-16, *Carmina* 4.5.31-36 (cf. Ovid *Fasti* 2.635-8, *ex Ponto* 3.1.159-66, 4.9.105-6, 111-12; and Dio Cassius 51.19), Propertius 3.4.1-2 (*arma deus Caesar dites meditatur ad Indos*), 38, 4.11.57-60, Vitruvius 1.pr.1.1: (*cum diuina tua mens et numen, imperator Caesar...*), Crinagoras *A.P.* 9.224, Philippus *A.P.* 9.307.

5. Equestrian opposition to Augustus: Suetonius *Divus Augustus* 34.1 and 39.1.

6. Divine propaganda: Suetonius *Divus Augustus* 94.5, 94.8-9, cf. Plutarch *Cicero* 44, Dio Cassius 45.2, and Tertullian *De testimonio animae* 46.7.

7. Ovid *Amores* 1.2.51-2, 2.14.17-18, *Ars amatoria* 1.183-6, 1.113-6, 1.203-4 (Gaius Caesar), 3.113-6, *Metamorphoses* 1.170-176, 15.843-870, *Fasti* 1.529-36, 1.589-92, 607-13, 1.649-59 (Tiberius; cf. *ex Ponto* 2.8.29-30), 2.60 and 63, 2.127-132 (cf. *Tristia* 2.181, 574, *ex Ponto* 1.1.35-6, 3.3.87), 4.123-4 (on Venus), 4.948-954.

8. *Tristia* 1.1.69-74 (Ovid to his poetry: *forsitan expectes, an in alta Palatia missum / scandere te iubeam Caesareamque domum. 70 / ignoscant augusta mihi loca dique locorum! / uenit in hoc illa fulmen ab arce caput. / esse quidem memini mitissima sedibus illis / numina, sed timeo qui nocuere deos*), 1.4.21-29 (*magno ... deo ... Iouem*), 4.3.69-70 (*Iouis ignibus ictus*), and 4.4.87-8.

9. *Tristia* 3.1.33-41: *... uideo fulgentibus armis / conspicuos postes tectaque digna deo, / et 'Iouis haec' dixi 'domus est?' quod ut esse putarem, 35 / augurium menti querna corona dabat. / cuius ut accepi dominum, 'non fallimur', inquam, / 'et magni uerum est hanc Iouis esse domum. / cur tamen opposita uelatur ianua lauro, / cingit et augustas arbor opaca fores? 40 / num quia perpetuos meruit domus ista triumphos, / ... Tristia 5.2.45-6 si fas est homini cum Ioue posse loqui. Cf. Metamorphoses 1.561-3, Res Gestae 34, Dio Cassius 43.43.1. Cf. Cicero De finibus. 3.20.6 (below, 36),*

10. *Tristia* 2.201-204 (*unde precor supplex*), 5.2.45-6 (*adloquor en absens absentia numina supplex*), *ex Ponto* 1.10.43-44, 2.8.43-44 (*accipe ... supplicis ... preces*), 2.9.5 (*supplicis exaudi...*), 21-2 (*hoc tecum commune deo est quod uterque rogati / supplicibus uestris ferre soletis opem*), 25 (*Iuppiter oranti surdas si praebeat auris*), 3.3.107, 4.6.9-10, 32, 4.8.22. Cf. Dio Cassius 47.19.2-3: ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα ἐς τὸ ἡρώων αὐτοῦ καταφυγόντα ἐπ' ἀδεία μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι μήτε συλᾶσθαι, ὅπερ οὐδὲ τῶν θεῶν, πλὴν τῶν ἐπὶ τοῦ 'Ρωμύλου γενομένων, ἐδεδώκεσαν. Pliny *Epistulae* 10.74 mentions a slave who had taken supplicatory refuge at a statue of Trajan. Cf. Philostratus *Vita Apollonii* 1.15 and Ulpian *Digest* 21.1.19.1.

11. Ennius *Tragoediae* 359-360 Jocelyn (Varro *De Lingua Latina* 5.65): *... Iuppiter sunt ista quae dico tibi. / qua mortalis atque urbes beluasque omnis iuuat*; and Cicero *De natura deorum* 2.64: *sed ipse Iuppiter, id est iuuans pater, quem conuersis casibus appellamus a iuuando Iouem, a poetis "pater diuomque hominumque" dicitur, a maioribus autem nostris optumus maxumus, et*

*quidem ante optimus id est beneficentissimus quam maximus, quia maius est certeque gratius prodesse omnibus quam opes magnas habere.* See also *De finibus* 3.20.6 (below, 36). For more examples, see Maltby 1991, s.v. *Iuppiter*.

12. *ex Ponto* 1.7.45-46 (*quaque ego permisi quaque est res passa pepercit / usus et est modice fulminis igne sui*), 3.6.27-30 (*Iuppiter in multos temeraria fulmina torquet, / quo poenam culpa non meruere pati*). Cf. *Tristia* 2.1.33-4 (*si, quotiens peccant homines, sua fulmina mittat / Iuppiter, exiguo tempore inermis erit*), 2.1.144 (*uidi ego pampineis oneratam uitibus ulmum, / quae fuerat saeue fulmine tacta Iouis*). Odysseus: *ex Ponto* 3.6.17-20 (*fulminis adflatos interdum uiuere telis / uidimus et refici non prohibente Ioue, / nec, quia Neptunus nauem lacerarat Vlixis, / Leucothee nanti ferre negauit opem*), *Tristia* 1.2.9, 5.75-84, 10.12 ff., 3.11.61-2, and *ex Ponto* 3.6.19-20. Capaneus: *Tristia* 5.3.30-31 (*reppulit a Thebis Iuppiter igne suo / ut tamen audisti percussum fulmine uatem*), *ex Ponto* 3.1.51, and *Tristia* 4.3.63. Cf. Remulus at *Metamorphoses* 14.618.

13. *Fulmen*: *Tristia* 1.1.72, 2.1.179, 3.4.6, 4.5.6, 5.2.53, 5.3.31, *ex Ponto* 1.2.126, 1.7.46, 2.2.116, 3.6.16 ff. For *fulmina mittat* in *Tristia* 2.1.33-4, only elsewhere at Lucretius 2.1101 ff. *tum fulmina mittat et aedis / saepe suas disturbet et in deserta recedens / saeuat exercens telum, quod saepe nocentes / praeterit exanimatque indignos inque merentes? Fera tela* at *Tristia* 2.179 (*fulmenque tuum, fera tela, reconde*) occurs before only at Lucretius 2.48 ff. (on the power of reason: *re ueraque metus hominum curaeque sequaces / nec metuunt sonitus armorum nec fera tela / audacterque inter reges rerumque potentis uersantur*).

14. *Tristia* 1.1.81 *me quoque* [i.e., in addition to Phaethon], *quae sensi, fateor Iouis arma timere*. Only two other *arma Iouis* before Ovid: Propertius 3.9.47 *te duce uel Iouis arma canam caeloque minantem / Coeum et Phlegraeis Eurymedonta iugis*; Vergil *Aeneid* 8.319 f. *primus ab aetherio uenit Saturnus Olympo / arma Iouis fugiens et regnis exsul adeptis*. Cf. references to the gigantomachy at *Tristia* 1.3.11, 2.71, 332, 2.333-4, 4.3.69 (*igne Iouis* also at 3.5.7, 4.8.45-6), *ex Ponto* 1.1, and 4.8.59. Note esp. *Metamorphoses* 15.871 (*iamque opus exegi, quod nec Iouis ira nec ignis / nec poterit ferrum nec edax abolere uetustas*). Cf. Suetonius *Divus Augustus* 90 *tonitrua et fulgura paulo infirmius expauescebat*.

15. Publilius Syrus *Sententiae* 19: *fulmen est, ubi cum potestate habitat iracundia*.

16. *Numen*: *Tristia* 1.5.44 (*numinis ira*); *Tristia* 2.141 (*placabile numen*), 5.3.45-6 (*sunt dis inter se commercia: flectere tempta / Caesareum numen numine, Bacche, tuo*), 4.8.50 (*numinis ira, ex Ponto* 2.47 *numinis iram*), 2.8.51 (*o ... mitissima numina*), 2.8.67 (*o publica numina*).

17. *Tristia* 2.108 (*nec ueniam laeso numine casus habet*) and 3.6.23 (*numinis ... laesi*): cf. Vergil *Aeneid* 1.11-14: *Musa, mihi causas memora, quo numine laeso / quidue dolens regina deum tot uoluere casus / insignem pietate uirum, tot adire labores / impulerit. tantaene animis caelestibus irae?* Also compare *ex Ponto* 2.8.38 (*numina .... non inimica*) and Vergil *Aeneid* 2.623 (*inimicaque Troiae numina magna deum*); *Tristia* 2.223 (*aduertere numen*) and *Aeneid* 4.608 ff. [Dido] *conscia Iuno, / nocturnisque Hecate triuiis ululata per urbes / et Dirae ultrices et di morientis Elissae, / accipite haec, meritumque malis aduertite numen / et nostras audite preces.* [sole other aduert numen/numin\*].

18. *Tristia* 3.8.13 *Augusti numen adora*: Vergil *Aeneid* 1.48 *et quisquam numen Iunonis adorat...*; 3.437 *Iunonis magnae primum prece numen adora*

19. *Caesaris/Caesareum numen*: *Tristia* 5.3.46, 5.10.52, 5.11.20, *ex Ponto* 1.10.42, 2.8.36-7, 4.8.23, 4.13.23. Cf. *Fasti* 1.282, 3.422-3; Vitruvius 1.pr.1.1 (n. 4 above); Pliny *Naturalis historia* 2.94.7 *eo sidere significari uulgus credidit Caesaris animam inter deorum immortalium numina receptam*. CIL X.3682 (Cumis) *supplicatio Au<gusti numini>*; XII.4333 *numini Augusti uotum susceptum a plebe Norbonensium...* (with Livy *Periochae* 139 and Suetonius *Divus Augustus*. 52).

20. *Tristia* 2.53-55 (*per tertia numina iuro, / per te praesentem conspicuumque deum*), 2.8.52 (*praesentis aliquid prosit habere deos*), *ex Ponto* 1.2.105 (*praesentia numina*). For *praesens numen*, see Cicero *Tusculanae disputationes* 1.28.5 (*Hercules tantus et tam praesens habetur deus*), *De natura deorum* 2.4.10 (*quem inuocant omnes Iouem illum uero et Iouem et dominatorem rerum et omnia motu regentem et, ut idem Ennius, "patrem diuumque hominumque"* [Ann. sed. inc. 592] *et praesentem ac praepotentem deum?*), Horace *Carmina* 3.5.2 and *Epistulae* 2.1.15, and *Epistulae* 2.1.134 (*poscit opem chorus et praesentia numina sentit*), Contrast: *absentia numina* at *Tristia* 2.53 and 5.2.45 (*adloquor en absens absentia numina supplex*).

21. Varro *De Lingua Latina* 7.85: *imperium: numen dicunt esse imperium*.

22. Ovid *Tristia* 1.1.19-20 (to his poetry): *uiuere me dices, saluum tamen esse negabis;/ id quoque, quod uiuam, munus habere dei.*

23. *Tristia* 1.5.37-8 (to a friend): *neue metu falso nimium trepdate, timentes, / hac offendatur ne pietate deus!* Cf. 5.14.27-28 *cum deus intonuit, non se subducere nimbo, / id demum est pietas, id socialis amor;* ex *Ponto* 3.2.17 f. *non illis pietas, non officios uoluntas / defuit: aduersos extimue deos.* Cicero *de Officiis* 2.11.10 *Deos placatos pietas efficiet et sanctitas.* And note. Vergil *Aeneid* 1.13.

24. *Tristia* 5.2.35-56: *ille deus, bene quo Romana potentia nixa est.*

25. *Tristia* 1.3.37 *caelestique uiro;* ex *Ponto* 1.2.74 *caelesti pectore;* 2.5.53 *os caeleste* [Germanicus]; 2.8.15 *numen caeleste;* 3.1.118 *sola est caelesti digna reperta toro* [of Livia]. *Fasti* 2.143: *te Remus incusat, ueniam dedit hostibus ille;/ caelestem fecit te pater, ille patrem.* Cf. Vergil *Aeneid* 1.14 *tantaene animis caelestibus irae?* Cf. Suetonius *Divus Augustus*. 71.3 [= *Augustus epistulae* 7.10] *benignitas enim mea me ad caelestem gloriam effert.* *Caelestis* is not used of a person before Ovid, but cf. Cicero *Philippicae*. 5.28.9 *tum illas caelestis diuinasque legiones* [that defected from Antonius to Octavian]. Tacitus *Annales* 6.18.14 *quodque defuncto Theophani caelestis honores Graeca adulatio tribuerat.* CIL VI.4192 *e(o) d(ie) diuo Augusto honores caelestes a senatu decreti* [cited *TLL* 2.1384.3 ff.]

26. Ennius *Annales* fr. 155 Skutsch: *augusto augurio postquam inclita condita Roma est* [Suetonius *Divus Augustus* 7.2.9 *quoque religiosa et in quibus augurato quid consecratur augusta dicantur, ab auctu uel ab auum gestu gustuue, sicut etiam Ennius docet scribens: 'Augusto augurio postquam incluta condita Roma est.'*] Note Dio Cassius 53.16.8 (ἀλλ' Αὔγουστος ὡς καὶ πλεῖον τι ἢ κατὰ ἀνθρώπους ὧν ἐπεκλήθη πάντα γὰρ τὰ ἐντιμότερα καὶ ἱερώτατα αὐγουστα προσαγορεύεται. ἐξ οὗπερ καὶ σεβαστὸν αὐτὸν ἐλληνίζοντες, ὡς ἂν τινα σεπτόν, προσεῖπον) and 56.46.2-3 ἐκείνη δὲ δὴ Νομερίῳ τινὶ Ἀττικῷ, βουλευτῇ ἐστρατηγηκότι, πέντε καὶ εἴκοσι μυριάδας ἐχαρίσατο, ὅτι τὸν Αὔγουστον ἐς τὸν οὐρανόν, κατὰ τὰ περὶ τε τοῦ Πρόκλου καὶ περὶ τοῦ Ῥωμύλου λεγόμενα, ἀνιόντα ἐορακέναι ὤμοσε.

27. *Tristia* 1.1.71 *augusta ... loca dique locorum!;* 2.1.287 *quis locus est templis augustior?;* 3.1.30 *augustas arbor opaca fores?;* 3.6.16 *Augustos deos;* ex *Ponto* 1.2.115 *Augustas ... aures;* 2.2.74 *Augustae ... domus;* 2.5.18 *Augusta pace;* et al.

28. Vergil *Aeneid* 7.153 *ab omni centum oratores augusta ad moenia regis ire iubet...*; 7.170-1 *tectum augustum, ingens, centum sublime columnis / urbe fuit summa...*; Servius on *Aeneid* 7.153 '*augusta ad moenia*' *augurio consecrata. hinc paulo post illud est 'tectum augustum, ingens'. et nisi in augusto loco consilium senatus habere non poterat...*; *Georgica* 4.228 *Si quando sedem augustam...*; *Aeneid* 7.153 *augusta ad moenia regis ire iubet*; 7.170 *tectum augustum, ingens*; Propertius 4.6.23 *hinc Augusta ratis*; Manilius 1.7-8 *tu, Caesar, patriae princepsque paterque, / qui regis augustis parentem legibus orbem*; and 5.509 *hinc Augusta nitent sacratis munera templis*. Cf. Cicero in *Verrem* 2.5.186, *De Domo sua* 137.6, *Pro Milone* 43.4, *De Legibus*. 2.35, et al. (eight others), Livy 1.pr.7, 1.7.9 *habitus formamque uiri aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens rogitat qui uir esset* (and Florus *Epitome bellorum omnium annorum* 1.1.95), 1.8.2, 5.41.8, 3.17.5 (*augustissimam illam domum Iouis optimi maximi, datur haec uenia antiquitati ut miscendo humana diuinis primordia urbium augustiora faciat*) 8.9.10, 38.13.1, 42.3.6, et al. (six others).

29. Ovid *Metamorphoses* 1.562 *postibus Augustis*; 6.73 *bis sex caelestes medio Iove sedibus altis / augusta gravitate sedent*; 9.270 *maiorque videri / coepit et augusta fieri gravitate verendus* [Hercules]; 15.145 *et augustae reserabo oracula mentis*; 15.869 *qua caput Augustum*; *Fasti* 1.531 *et penes Augustos patriae tutela manebit*; 1.590 *et tuus Augusto nomine dictus avus*; 1.609-10 *sancta vocant augusta patres, augusta vocantur / templa sacerdotum rite dicata manu* [cf. Cicero in *Verrem* 2.5.186, Livy 38.13.1 and 42.3.6, and *Fasti* 5.567 and *Tristia* 2.1.287, below]; *Fasti* 5.552 *Augusto ... foro*; 5.567 *et Augusto praetextum nomine templum*; *Tristia* 1.1.71 *ignoscant augusta mihi loca dique locorum!*; 2.287 *quis locus est templis augustior?*; 3.1.40 *cingit et augustas arbor opaca fores?*; ex *Ponto* 1.2.115 *Augustas ... aures*; 2.2.74 *Augustae ... domus*; 3.1.163 *Augustum numen adora*; 3.6.16 *Augustos ... deos*; 4.5.10 *Augusto ... foro*; 4.6.10 *numen ad Augustum*; 4.15.16 *Augusto ... foro*.

30. *Dei/deorum ira*: *Tristia* 1.5.84, 1.10.42, 5.3.13, 5.12.14, ex *Ponto* 1.4.44, 1.9.23, 2.8.76. Cf. *Fasti* 5.539 *uerba movent iras non circumspecta deorum*; *Metamorphoses* 1.378 '*si precibus dixerunt 'numina iustis / uicta remollescunt, si flectitur ira deorum, / dic, Themis, qua generis damnum reparabile nostri / arte sit, et mersis fer opem, mitissima, rebus!'*' [Deucalion and Pyrrha]. *Numinis ira*: *Tristia* 1.5.44, 3.6.23, 4.8.50, 5.4.17, ex *Ponto* 2.1.47 (cf. *Fasti* 1.482-3

*sed deus: offenso pulsus es urbe deo. / non meriti poenam pateris, sed numinis iram* [Evander driven from Arcadia]). Note Vergil *Georgica* 4.453 (*non te nullius exercent numinis irae*).

31. *ex Ponto* 1.9.36 *terrarum dominos quam colis ipse deos*; 2.8.26 *terrarum dominum quem sua cura facit*. Cf. Suetonius *Divus Augustus* 94.5 *ut horam quoque partus acceperit, affirmasse dominum terrarum orbi natum*.

32. *ex Ponto* 1.2.74 *magna tenent illud rerum molimina numen*. Cf. *Metamorphoses* 15.578 *magna quidem rerum molimina uidit* (of the future kingship of Cipus, who rejects it).

33. *Tristia* 2.40 *utere more dei nomen habentis idem*. Cf. *Metamorphoses* 2.741 *uenientem prima notauit / Mercurium nomenque dei scitarier ausa est / et causam aduentus*.

34. *Tristia* 2.76 *sic capitur minimo turis honore deus. / a! ferus et nobis nimium crudeliter hostis, ....*

35. *Tristia* 2.574: *o pater, o patriae*: Ennius *Tragoediarum fragmenta* 87 [Andromache] *o pater, o patria, o Priami domus! / saeptum altisono cardine templum. / uidi ego te adstante ope barbarica* [cited Cicero *de Oratore* 3.102, 3.217, *Tusculanae disputationes*. 3.44.23].

36. *Tristia* 3.1.78 *Caesar, ades uoto, maxime diue, meo!* Cf. Ennius *sedes incerta* 444 *O genitor noster, Saturnie, maxime diuum* [cf. Homer *Iliad*. 8.31]; Vergil *Aeneid* 8.572 *et diuum tu maxime rector Iuppiter*; Suetonius *Gaius* 22.1 *optimus maximus Caesar*; *CIL* II.172 ... *Iuppiter optimus maximus ac diuus Augustus ceteriq(ue) omnes di immortales expertem patria...* Also note Suetonius *Divus Augustus* 94.5 and 94.8, and Cicero *De finibus*. 3.20.6: *Atque etiam Iouem cum Optimum et Maximum dicimus cumque eundem Salutarem, Hospitalem, Statorem, hoc intellegi uolumus, salutem hominum in eius esse tutela*.

37. *ex Ponto* 2.3.68 *et laesum flecti spem dare posse deum*; Vergil *Aeneid* 6.376 *desine fata deum flecti sperare precando*.

38. *Ars Amatoria* 1.637: *expedit esse deos, et, ut expedit, esse putemus*.